

Thord Wallén

**Samförstånd
som strategi**

**Tjänstemännens
organisationspolitik
under 1960- och 1970-talen**

**Tco
TAM**

Innehållsförteckning

Förord	9
Författarens förord	11
Kapitel 1 SAMFÖRSTÅND SOM STRATEGI	15
bakgrund, syfte, metod	
Bakgrund	15
Syfte och huvudantagande	16
Studiens uppläggning och genomförande	17
Operationella kriterier	18
Fördelningskonflikter	19
Det korta och det långa perspektivet	20
Riskbedömning och riskhantering	21
Studiens avgränsning	22
Källkritik	23
De intervjuade och deras uppdrag	24
Kapitel 2 ORGANISERAD SAMVERKAN	25
studiens arena och huvudaktörer	
Arenan	25
Harmoni.....	25
....eller dold konflikt?	28
Studiens huvudaktörer	30
Svenska Arbetsgivareföreningen, SAF	31
Statens Avtalsverk/Arbetsgivarverk, SAV	33
Kommunförbundet och Landstingsförbundet	35
Landsorganisationen, LO	36
Tjänstemännens Centralorganisation, TCO	37
Statstjänstemännens Riksförbund, SR	40
Sveriges Akademikers Centralorganisation, SACO	41
De fyra centralorganisationerna - en jämförelse	44

Kapitel 3 EKONOMI OCH LÖNEPOLITIK 47

1960-talets ekonomi 48

1970-talets ekonomi 48

Parternas lönepolitik 49

LO - solidarisk lönepolitik 54

TCO - differentierade löner 57

SACO - livslöneprincipen 59

SAF - bärkraft och prestation 61

Stat, kommun och landsting - låglöneprofil 61

Kapitel 4 ORGANISATIONS - OCH LÖNEPOLITIK 65
under SAFs och LOs hegemoni 1955-65

Vägen till centrala förhandlingar 66

SAFs roll i förhandlingar 70

Tjänstemännens lönepolitik 71

Före den fulla förhandlingsrätten inom den statliga sektorn 73

Undervisningsområdet - ett organisations- och lönepolitiskt exempel 76

Lönepolitiken på skolområdet 77

Den kommunala sektorn före 1966 79

Organisatoriska förändringar inom förbunden 80

Vårdområdet - ett organisationspolitiskt exempel 84

Kapitel 5 NÄR TVÅ PARTER VÄXTE TILL MÅNGA 87
De stora kraftmätningarnas år
1966-1970

Fullständig förhandlingsrätt 1966 på den offentliga sektorn 87

SALF lämnade TCO 1967 89

De statsanställda och strejkvapnet 90

LOs reaktion 95

Effekterna av den offentliga sidans agerande	95
Ny förhandlingsform?	96
"Det fjärde steget"	98
Relationen TCO - LO	101
Ett genmäle	103
SIF söker en självständig lönepolitik	104
SIFs vägval	108
SAF's perspektiv	109
Femårsavtalet	110
EFO-modellen, ett nytt tänkande	110
Kapitel 6 TCOs ROLL I FÖRHANDLINGAR – EN ORD- FÖRANDEFRÅGA?	115
SALF åter till TCO	115
Valet av TCO-ordförande	118
Diskussioner inför kongressen	118
Under kongressen	127
Efter kongressen	131
Sammanfattning och kommentarer	132
Kapitel 7 NYA TIDER - NYA ORGANISATIONER	141
SACO/SR-konflikt	141
Samverkan TCO-S – SK/SF	145
SAF's syn på 1970-talets ekonomi	150
Privattjänstemannakartellen, PTK	151
PTK bildas	156
Kommunaltjänstemannakartellen, KTK	162
Kapitel 8 EN ENAD TJÄNSTEMANNARÖRELSE	167
Det långa perspektivet	167
Svenska Ingenjörssamfundet, ISF	167
Relationerna till SR och SACO	170
Det vardagliga organisationsarbetet – ett exempel	172
Kongressperioden 1967–1970	173

Presidieöverenskommelsen TCO-SACO	175
Privattjänstemannakartellen, PTK	177
SACOs syn på samverkan med TCO	178
SACOs syn på enad tjänstemannarörelse	179
Allmänhetens syn på akademiker	180
Kommunaltjänstemannakartellen, KTK	180
Kapitel 9 SUVERÄNITET ELLER SAMVERKAN?	187
Sammanfattning och analys	
Fördelningskonflikter	188
Fördelningskonflikten arbete - kapital	188
Samhällsekonomiskt ansvar	188
Fördelningskonflikten kapital - kapital	193
Fördelningskonflikten arbete - arbete	194
1970-talets kartellbildningar	196
Riskbedömning och riskhantering	196
Eftertankar	198
Presentation av intervjupersonerna	201
Förkortningar	204
Källor och litteratur	206
Bilaga 1	211
TCOs medlemsutveckling	
Bilaga 2	213
Medlemsförbund i TCO-S	
Bilaga 3	215
Medlemsförbund i PTK	
Bilaga 4	216
Medlemsförbund i TCO-K och KTK	
Notförteckning	218

Förord

Någon har sagt: att läsa historia är som att ro, man tittar bakåt men kommer framåt. Därför är det nödvändigt att vi inom tjänstemannarörelsen dokumenterar vår historia och lyfter fram våra erfarenheter och vår särart. Som ett led i detta har TCO i samarbete med Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum (TAM) tagit initiativ till denna bok i anslutning till TCOs 50-årsjubileum.

Slutet på 1960-talet och början av 1970-talet var en tid för stora förändringar på arbetsmarknaden och i de fackliga organisationsmönstren. Bland annat var jag själv aktiv i tillkomsten av Kommunaltjänstemannakartellen (KTK) 1976. Några år tidigare, 1973, bildades Privattjänstemannakartellen (PTK). Angivna tid var också en period då tjänstemannarörelsen på allvar etablerade sig som en central aktör på arbetsmarknaden.

"Bakom dokumenten" är titeln på en tidigare bok av Thord Wallén som kom ut i mitten av 1980-talet. Det skulle också kunna vara namnet på denna skrift. Den ger en unik inblick i hur ledande företrädare inom och utom tjänstemannaorganisationerna såg på de vägval man då stod inför och vilka överväganden som låg till grund för de organisations- och lönepolitiska ställningstagandena.

Thord Wallén har varit aktiv inom tjänstemannarörelsen i 40 år. Först inom TCO, som utredare och som studierektor under många år, därefter som första chef för TAM. Sammantagna utgör hans tre böcker "Bakom dokumenten" 1985, "Suveränitet och samverkan" 1989 och nu "Samförstånd som strategi" ett viktigt bidrag till kunskaperna om tjänstemannarörelsens historia och utveckling.

Stockholm i april 1994

Björn Rosengren
TCOs ordförande

Författarens förord

För den som inte varit verksam i händelsernas centrum men väl i dess närhet har det varit av stort intresse att lägga puzzel med bitar man har men inte alltid kunnat placera på rätt plats.

En förutsättning är emellertid att man kan utgå från en grund byggd på studier av primärmaterial av olika slag samt en genomgång av tidigare forskning.

Den bild som gradvis växt fram har kunnat förtydligas genom intervjuer med skeendets aktörer – i detta fall fackliga ledare under den studerade perioden. Några har säkerligen av olika skäl underlåtit att lämna en del puzzelbitar. Intervjuer ger emellertid inte bara åsikter och värderingar utan leder ofta intervjuarens tankar in på banor där nya frågor formuleras.

När flera intervjuer kring samma händelser och situationer förs samman, uppstår något som man kan kalla ett "monologseminarium utan replikrätt". Det är inte uteslutet att några av de intervjuade kan ogilla resultatet och önska göra en kommentar.

I denna studie har jag haft förmånen att intervjua Bertil Axelsson, Lennart Bodström, Hans Hellers, Benne Lantz, Rune Larson, Harald Lindholm, Gösta Lirén, Ingrid Lunde, Lennart Lundgren, Marianne Lundqvist, Arne H Nilstein, Björn Rosengren, Ingvar Seregard samt från Svenska Arbetsgivareföreningen Lars-Gunnar Albåge.

Även andra personer är jag stor tack skyldig. Jack Elfving och Anders Lindgren gav mig i det inledande skedet en uppfriskande intensivlektion i statlig respektive kommunal löne- och organisationspolitik. Bertil Drougge, Statens Arbetsgivarverk gav mig arbetsgivarperspektiv.

Ekonomisk-historikern Mats Essemeyr och samhällsekonom Stig Tegle har granskat de ekonomiska avsnitten och

Stig har dessutom bearbetat den SCB-statistik som är grunden för här publicerade diagram.

Pia Juhlin har som ung fackligt och samhällspolitiskt intresserad, läst mitt manus och önskat förtydliganden av begrepp och händelser som jag tanklöst trott vara allmän egendom. Pia fick mig också att lägga pennan åt sidan och lärde mig snabbt nyttja en dator – en för mig teknisk revolution.

Av institutioner har jag av naturliga skäl mest anlitat TAMs arkiv där arkivarierna sträckt sig längre i hjälpsamhet än vad som är brukligt. Även andra arkiv har snabbt bistått mig främst Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek, Svenska Arbetsgivareföreningens arkiv samt informationsenheterna inom PTK, KTK och SACO.

Sist men mest går mitt tack till mina genom åren ständiga kritiker och inspiratörer, Jaan Kolk, TCO och Ingrid Wahlund, TAM. Båda har ägnat en betydande del av sin redan knappa tid till samtal, manuskriptläsning och idégivning samt – i de motigaste stunderna – stöd och uppmuntran.

Stockholm i april 1994
Thord Wallén

Källor och litteratur

Otryckta källor

Bandinspelade intervjuer 1991-93

Albåge, Lars-Gunnar

Axelsson, Bertil

Bodström, Lennart

Hellers, Hans

Lantz, Benne

Larson, Rune

Lindholm, Harald

Lirén, Gösta

Lunde, Ingrid

Lundgren, Lennart

Lundqvist, Marianne

Nilstein, Arne H

Rosengren, Björn

Seregard, Ingvar

Bandinspelade intervjuer 1984-85

Lundgren, Lennart

Nilsson, Karl Erik

Nordenskiöld, Otto

Östlund, John

Handskrift

Otto Nordenskiölds dagböcker

Stenciler

Johansson, Kjell, "Konflikten mellan Sveriges Arbetsledareförbund och Tjänstemännens Centralorganisation", En studie i en organisationskonflikts utveckling och förlopp. Semi-

narium i statskunskap, 1968, Socialhögskolan i Göteborg, TAMs arkiv.

Lindgren, Anders, Det kommunala avtalssystemet, Uppsats i tillämpade studier i civilrätt, särskilt arbetsrätt, Juridiska fakulteten vid Stockholms Universitet, Stockholm 1983

Tryckta källor

Daco-TCO-kommitténs Betänkande angående sammanslagningen av Daco (De anställdas centralorganisation) och Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) jämte Stadgar för Tjänstemännens Centralorganisation, Sthlm 1944

Protokoll, PTKs konstituerande stämma, juni 1973

Protokoll, PTKs ordinarie stämma den 13 oktober 1973

Förbundsstruktur och samverkansformer, rapport från TCOs styrelse, kongresstryck nr 10, TCOs kongress 1982, Sthlm 1981.

Huvudavtal mellan Svenska Arbetsgivareföreningen och Svenska Industritjänstemannaförbundet, Sthlm 1957

SALF - TCO, Sammandrag av en TCO-översikt, TCO 1983

TCOs kongressprotokoll 1961-1982

TCO, Lönepolitiska kommitténs betänkande, LPK, 1963

Tjänstemännens lönepolitik. Rapport från TCOs lönepolitiska utredning, TCO, Prisma 1973.

Uplevd risk, Riskkollegiet, Skrift nr 3, Sthlm 1993.

Litteratur

Baumgarten, Stefan, Corneliuson, Einar, Vi behöver varandra. En historiebok om SKTF, SKTF 1986.

Broström, Anders red. Storkonflikten på den svenska arbetsmarknaden 1980, Arbetslivscentrum

Det fackliga uppdraget och legitimiteten, Rapport från arbetsgruppen för organisations- och rekryteringsfrågor, SACO 2 000.

Forsman, Anders, Det nya tjänstesamhället. De offentliga tjänsternas framväxt och framtid, Gidlunds, Malmö 1984

de Geer, Hans, SAF i förhandlingar, Svenska Arbetsgivareföreningen och dess förhandlingsrelationer till LO och tjänstemannaorganisationerna 1930-1970, SAF i samhällsutvecklingen, Arlov 1986

Edgren, Gösta, Faxén, Karl-Olof, Odhner, Clas-Erik, Lönebildning och samhällsekonomi, SAF, LO, TCO, Rabén och Sjögren, Stockholm 1970

Edlund, Sten m fl Saltsjöbadsavtalet 50 år, Forskare och parter begrundar en epok 1938-1988, Arbetslivscentrum, Stockholm 1989.

Elmbrant, Björn, Så föll den svenska modellen, T Fischer o Co, Rotanor AS, Norge 1993

Elvander, Nils, Intresseorganisationerna i dagens Sverige, andra rev. upplagan, Lund, 1969.

Elvander, Nils, Den svenska modellen, löneförhandlingar och inkomstpolitik 1982 - 1986, Publica, Allmänna förlaget, Stockholm 1988

Faxén, Karl-Olof, Odhner, Clas-Erik, Spånt, Roland, Löne-
bildningen i 90-talets samhällsekonomi, SAF, LO, TCO, Ra-
bén och Sjögren, Stockholm 1988.

Historieboken, SACO/SR, Stockholm 1985

Irlinger, Irma, TCO och kvinnorna Tidsperioden 1944-1974,
Studie av TCOs och SIFs arbetsmarknadspolitik och be-
handling av principen lika lön för lika arbete, Uppsala Stu-
dies In Economic History 32, Uppsala 1990.

Jerstedt, Sven, LOs linje, Strid eller samarbete? Askild och
Kärnekull, Örebro 1972.

Johansson, Anders L, Tillväxt och klassarbete - en studie
av den svenska modellens uppkomst, Tiden, Borgå 1989

Kjellberg, Anders, Facklig organisering i tolv länder, Arkiv
förlag, Lund 1983.

Lirén, Gösta, Facklärarna i skolans och arbetsmarknadens
perspektiv. En kamp för jämlika villkor, Uddevalla, 1986.

Meidner, Rudolf, I arbetets tjänst, Tiden/Arbetslivscentrum,
Sthlm 1984.

Olsson, Åke, Systrar och lönearbetare - om sjuksköterskor-
nas ställning på arbetsmarknaden under 75 år, SHSTF
1985.

Pestoff, Victor A, Näringslivsorganisationerna och politiken
i Sverige, TCO, Sthlm 1989

Sjölund, Maivor, Statens lönepolitik 1966 - 1988, Publica
Stockholm 1989.

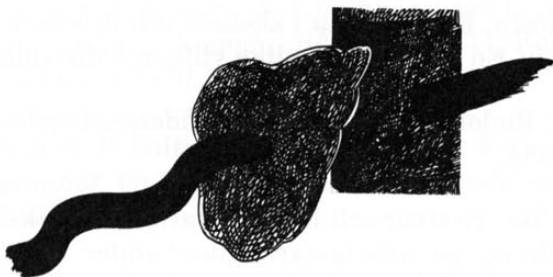
Södersten, Bo, red, Svensk ekonomi, Rabén o Sjögren, Stock-
holm.

Tvärsnitt, 7 forskningsrapporter utgivna till LOs 75-årsjubileum, LO Prisma Stockholm 1973.

Wahlund, Ingrid, Wallén, Thord, Fler förmår mer, Ett sekel med tjänstemän, TCO/TAM Stockholm 1991.

Wallén, Thord, Bakom dokumenten. Femtio år av visioner och verklighet, TCO, Stockholm 1985.

Wallén, Thord, Suveränitet och samverkan. Några viktiga drag i TCOs organisationsutveckling, TCO/TAM, Lund 1989.

TCO-förbunden

Tab 1

	1960		1970		1980	
	Ant förb	Medl	Ant förb	Medl	Ant förb	Medl
<i>Priv</i>						
yrk	7	56.400	4	79.600	3(2)	86.500
vert	7	119.900	7	301.700	7	438.600
	14	176.400	11	381.300	10(9)	525.100
<i>Offen</i>						
yrk	17	103.600	8	127.700	8	229.400
vert	5	73.500	4	148.800	4	278.500
	22	177.100	12	276.400	12	507.900
TCO	36	353.500	23	657.700	22 (21)	1.033.000

Tab 2

<i>Yrk</i>						
priv	7	56.400	4	79.600	3(2)	86.500
offen	17	103.600	8	127.700	8	229.400
	24	160.000	12	207.300	11(10)	315.900
<i>Vert</i>						
priv	7	119.900	7	301.700	7	438.600
offen	5	73.500	4	148.800	4	278.500
	12	193.500	11	450.400	11	717.100
TCO	36	353.500	23	657.700	22(21)	1.033.000

*) SALFs medlemsantal 1980 var ca 74.000

TCOs verksamhetsberättelser 1960, 1970 och 1980, egen bearbetning.

Tab 3

	1960 procent	1970 procent	1980 procent
TCO			
privat	49,9	58,0	51,0
offentl	50,1	42,0	49,0
	100	100	100
yrkes	45,0	31,5	30,6
verti	55,0	68,5	69,4
	100	100	100

Medlemstalen för de privata yrkesförbunden i tabellerna kräver en kommentar. SALF lämnade TCO 1967 och återkom 1970. År 1979 trädde SALF åter ur för att på nytt ansluta sig 1985. SALF finns alltså med i statistiken 1960 och 1970. För att inte låta tillfälligheternas spel förrycka trendbeskrivningen, har jag till medlemsantalet för privata yrkesförbund – 12.500 – adderat SALF's 74.000 medlemmar 1980.

Som ofta är fallet, belyses en utveckling numeriskt bäst med en redovisning av såväl absoluta som relativa tal.

Av tabell 1 framgår att medlemsökningen inom den privata sektorn främst skedde under 1960-talet medan den stora ökningen inom den offentliga sektorn skedde på 1970-talet.

Förbund anslutna till TCO-S 1960-12-31

Statstjänstemannaförbundet, S
Sveriges Småskolläraryrkeförbund, SSF
Svenska Underofficersförbundet, SUOF
Sveriges Arbetsledareförbund, SALF
Försvarsväsendets Undebefälsförbund, FUF
Svenska Polisförbundet, SPF
Svensk sjuksköterskeförening, SSF
Svenska Fackläraryrkeförbundet, SFL
Kyrkomusikernas Riksförbund,
Statens Vattenfallsverks Tjänstemannaförbund, SVT
Svenska Järnvägarnas Kontorspersonal- och Arbetsledare-
förbund, KPF
Sveriges Folkskolläraryrkeförbund, SFF
Sveriges Folkskolläraryrkeförening, SF
Försvarets Civila Tjänstemannaförbund, FCTF
Svenska Tullmannaförbundet, STF
Postverkets Kontorspersonals Centralförbund, PKC
Kvinnliga Telefontjänstemannaförbundet, KTTF
Televerkets Kvinnliga Kontorspersonalförening, TKKF

Förbund anslutna till TCO-S 1980-12-31

Statstjänstemannaförbundet, ST
Sveriges Lärarförbund, SL
Svenska facklärarförbundet, SFL
Svenska Polisförbundet, SPF
Försvarets Civila Tjänstemannaförbund, FCTF
Plutonsofficersförbundet, POF
Kompaniofficersförbundet, KOF
Posttjänstemännens Förening, PF
Svenska tulltjänstemannaförbundet, STF
Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund,
SHSTF
Svenska folkhögskolans lärarförbund, SFHL

År 1967 när TCO-S förändrades, hade kartellen 158 tusen aktiva medlemmar. År 1970 var talet ca 176 tusen, 1980 drygt 265 tusen varav 156 tusen kvinnor samt 1990 254 tusen varav 152 tusen kvinnor.

Medlemsförbund i PTK

Inträde

1973-06-16	Svenska Industritjänstemannaförbundet, SIF
1973-06-16	Handelstjänstemannaförbundet, HTF
1973-06-16	Sveriges Arbetsledareförbund, SALF
1973-06-16	Sveriges Civilingenjörsförbund, CF
1973-06-16	ArkitektFörbundet, AF
1973-06-16	Agrifack
1973-06-16	JUSEK
1973-06-16	Sveriges Farmaceutförbund, SFF
1973-06-16	Sveriges Jägmästares och Forstmästares Riksförbund, SJFR
1973-06-16	Sveriges Veterinärförbund, SVF
1976-03-01	Sveriges Psykologförbund, SP
1976-12-01	Legitimerade Sjukgymnasters Riksförbund, LSR
1978-01-01	Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund, SHSTF
1978-01-01	Svenska Journalistförbundet, SJF
1979-07-01	Civilekonomernas Riksförbund, CR
1979-07-01	Farmaciförbundet ATF
1980-01-01	Akademikerförbundet SSR
1980-01-01	DIK-förbundet, DIK
1980-01-01	Sveriges Naturvetareförbund, SN
1980-07-01	Lärarnas Riksförbund, LR
1986-01-01	Svenska Teaterförbundet, TF
1986-01-01	Sveriges Yrkesmusikerförbund, SYMF
1991-07-01	Svenska folkhögskolans lärarförbund, SFHL
1992-07-01	Lärarförbundet
1992-07-01	Svenska Kyrkans personalförbund, SKPF
1992-11-01	Sveriges Universitetslärar Förbund, SULF
1993-11-01	Sveriges Skolledarförbund

TCOs kommunaltjänstemanna- kommitté, TCO-K 1960

Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund, SKTF
Svensk sjuksköterskeförening, SSF
Svenska fackläraryöbundet, SFL
Svenska Polisförbundet, SPF
Sveriges Arbetsledareförbund, SALF

Kommunaltjänstemannakartellen, KTK 1976

Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund, SKTF
Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund,
SHSTF
Svenska fackläraryöbundet, SFL
Sveriges Arbetsledareförbund, SALF
Sveriges lärarförbund, SL
Svenska Polisförbundet, SPF
Svenska Teaterförbundet, TF
Apotekstjänstemannaförbundet, ATF
Skogs- och lantbrukstjänstemannaförbundet, SLF

Kommunaltjänstemannakartellen, KTK 31.12 1980

Sveriges Kommunaltjänstemannaförbund, SKTF
Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund,
SHSTF

Svenska fackläraryförbundet, SFL

Sveriges lärarförbund, SL

Svenska Polisförbundet, SPF

Svenska Teaterförbundet, TF

Skogs- och Lantbrukstjänstemannaförbundet, SLF

SALF utanför från 1 januari 1980